

УДК: 343.01

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_16](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_16)

**ЖАЗЫК-АТКАРУУ МЫЙЗАМДАРЫНЫН ПРОЦЕССУАЛДЫК НОРМАЛАРЫ
ЖАНА АЛАРДЫН ЭРКИНДИГИНЕН АЖЫРАТУУНУ АТКАРУУДАГЫ
ФУНКЦИЯЛАРЫ**

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ НОРМЫ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ПРАВА И ИХ
ФУНКЦИИ ПРИ ИСПОЛНЕНИИ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ

PROCEDURAL NORMS OF CRIMINAL EXECUTIVE LAW AND THEIR FUNCTIONS IN
THE EXECUTION OF IMPRISONMENT

Ташмаматов Азизбек Ааматович

Ташмаматов Азизбек Ааматович

Tashmatov Azizbek Amatovich

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

Насирова Айпери Жамшитбековна

Насирова Айпери Жамшитбековна

Nasyrova Ayperi Zhamshitbekovna

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's Student, Osh State University

ЖАЗЫК-АТКАРУУ МЫЙЗАМДАРЫНЫН ПРОЦЕССУАЛДЫК НОРМАЛАРЫ ЖАНА АЛАРДЫН ЭРКИНДИГИНЕН АЖЫРАТУУНУ АТКАРУУДАГЫ ФУНКЦИЯЛАРЫ

Аннотация

Макалада Кыргыз Республикасынын Жазык аткаруу кодексинин процессуалдык нормаларын жөнгө салынышы, андагы маселери жана классификациясы каралган. Укук чектөөлөрдүн түшүнүгү талдалып, ар түрдүү көз караштагы ойлор каралган. Адабияттарды жана ченемдик укуктук актыларды талдоонун негизинде Жазык аткаруу мыйзамынна укуктук чектөөлөрүнүн түшүнүгүнө аныктама берүүгө аракет жасалган. Жазык аткаруу мыйзамынын аткарылышы милдет жана укуктук мажбурлоо сыяктуу юридикалык каражаттар менен камсыздалгандыгы айтылган. Процессуалдык нормалардын негизги максаты – алар жазык-аткаруу мыйзамдарынын материалдык нормаларын ишке ашыруунун жана коргоонун тартибин аныктоого, зарыл болгон учурда аларды аткаруунун варианттарын караштырылган. Укуктук чектөөлөрдүн максаты жана мааниси кеңири чагылдырылган.

Ачкыч сөздөр: процессуалдык нормалар, түзөтүү мекемеси, оор кылмыштар, өзгөчө оор кылмыштар, укуктук чектөөлөр, тыюу салуулар.

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ НОРМЫ УГОЛОВНО- ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ПРАВА И ИХ ФУНКЦИИ ПРИ ИСПОЛНЕНИИ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ

Аннотация

В статье рассматривается регулирование процессуальных норм уголовного кодекса Кыргызской Республики, его вопросы и классификация. Анализируется понятие правовых ограничений и рассматриваются мнения с разных точек зрения. На основе анализа литературы и нормативных правовых актов предпринята попытка определить понятие правовых ограничений Уголовного закона. Было указано, что исполнение уголовного закона обеспечивается такими правовыми средствами, как обязанность и правовое принуждение. Основное назначение процессуальных норм заключается в определении порядка реализации и защиты материальных норм уголовного права, а при необходимости рассматриваются варианты их реализации. Подробно описаны цель и смысл правовых ограничений.

Ключевые слова: процессуальные нормы, исправительное учреждение, тяжкие преступления, особо тяжкие преступления, правовые ограничения, запреты.

PROCEDURAL NORMS OF CRIMINAL EXECUTIVE LAW AND THEIR FUNCTIONS IN THE EXECUTION OF IMPRISONMENT.

Abstract

The article discusses the regulation of procedural norms of the criminal code of the Kyrgyz Republic, its issues and classification. The concept of legal restrictions is analyzed and opinions are considered from different points of view. Based on an analysis of literature and regulatory legal acts, an attempt has been made to define the concept of legal restrictions of the Criminal Law. It was stated that the execution of the criminal law is ensured by such legal means as obligation and legal coercion. The main purpose of procedural rules is to determine the procedure for the implementation and protection of substantive rules of criminal law, and, if necessary, options for their implementation are considered. The purpose and meaning of legal restrictions are described in detail.

Keywords: procedural norms, correctional institution, serious crimes, especially serious crimes, legal restrictions, prohibitions.

Киришүү

Изилдөө темасынын актуалдуулугу укуктун калыптануу шарттарында жаңы мамлекеттин, мыйзамдарды гумандаштыруунун, кылмыш-жаза укугу илиминин алдында бир катар теориялык жана практикалык милдеттер турат. Аларды ишке ашыруу кылмыш жазаларын, атап айтканда, обочолонуу шарттарында жашаган инсандын укуктарын олуттуу чектеген эң оор жаза катары эркиндигинен ажыратуу жазаларын аткарууну укуктук жактан камсыз кылуу зарылдыгын билдирет.

Жазык жазаларын аткаруу маселеси ата мекендик жана чет өлкөлүк юридикалык илимдин көңүл борборунда дайыма болуп турат, ал эл аралык укуктук стандарттардын талаптарына ылайык эркиндигинен ажыратууну натыйжалуу аткаруу үчүн гана эмес, социалдык-экономикалык жана уюштуруучулук шарттарды түзүүнү камтыйт, бирок ошондой эле тиешелүү мыйзам базасы.

Жазык-аткаруу укугу өнүгүүнүн ар кандай баскычтарында өз алдынча укуктук тармакка айлануунун татаал жолун басып өтүп, коомдун шарттарын жана муктаждыктарын эске алуу менен динамикалуу түрдө өзгөргөн. 1997-жылы Кыргыз Республикасынын Жазык-аткаруу кодексинин кабыл алынышына жана ишке ашырылышына байланыштуу акыркы жылдары жазык-аткаруу мыйзамдарына өзгөчө конструктивдүү өзгөртүүлөр киргизилди.

Ошого карабастан, узак убакыт бою кылмыштуулукка каршы мамилелерди жөнгө салуу маселелерин чечүүдө укук тармактарынын, анын ичинде жазык мыйзамдарынын материалдык ченемдерине олуттуу көңүл бурулуп келген. Процессуалдык ченемдер укуктук жөнгө салууда олуттуу ченемдик мааниге ээ эмес, экинчи даражадагы деп эсептелген. Жазык-аткаруу мыйзамдарын кайра карап чыгуунун заманбап шарттарында каралып жаткан нормалардын тобу, аны жалпы укуктук фундаменталдык категорияларды түшүнүүгө, жазык-укуктук жазаларды аткаруу чөйрөсүндөгү эл аралык стандарттардын негизги талаптарына ылайык келтирүүгө өзгөчө көңүл бурууда (КРнын Жазык-аткаруу тутумунун органдары жана мекемелери жөнүндө 2023-жыл 12-август №197).

Юриспруденциядагы процессуалдык эрежелер аз изилденген укуктук көрүнүш. Жазык-аткаруу мыйзамдарын реформалоо процесстери менен мүнөздөлгөн акыркы жылдары жазык-аткаруу мыйзамдарында бул көйгөйдү комплекстүү талдоо боюнча монографиялык изилдөөлөр болгон эмес. Процессуалдык ченемдердин укуктук табияты жазык-аткаруу укугу илиминде гана эмес, жалпы теориялык юридикалык илимде да толук ачык-айкын эмес бойдон калууда. Адабиятта укуктун процессуалдык нормаларынын түрлөрү жана функциялары аларды ишке ашыруунун каражаттары жана чектери жөнүндө комплекстүү иштеп чыгуулар жок. [5-328-б.]

Процессуалдык укуктук ченемдердин табиятын изилдөөнүн зарылчылыгы өткөөл мезгилде жазык жазаларын аткаруунун бир системасынан экинчисине өтүү мезгилинде кылмыш жазаларын аткаруунун эл аралык коомчулук тарабынан жалпы таанылган принциптерине негизделген кыйла демократиялуу болгондугу менен шартталган жана соттолгондорго мамиле кылуу, жазык-аткаруу укук мамилелеринин субъекттери катары соттолгондордун субъективдүү укуктарын жана мыйзамдуу таламдарын коргоону укуктук камсыздоонун процесстик маселелери. Бул милдет кылмыш-жаза жазаларын аткаруунун процесстик формасын түзүү жана колдонуу боюнча мамлекеттин мыйзам чыгаруу жана укук

коргоо ишинин алкагында чечилет, анын мааниси бул процесстин негизин түзгөн негизги принциптерди камсыз кылууга багытталгандыгында жана жазык жазасын өтөп жаткан адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин камсыз кылуунун укуктук кепилдиктеринин бирин билдирет. Мындан тышкары, мыйзам чыгаруучу тарабынан түзүлгөн жазык-заттык ченемдерди ишке ашыруунун процесстик формасы жазык-укуктук жазалардын аткарылышына мамлекеттик көзөмөл жүргүзүүгө көмөктөшөт, укук коргоо процессинде администрациянын өзүм билемдигин чектөөгө, эң натыйжалуу ишке ашыруунун негиздерин аныктоого мүмкүндүк берет соттолгондордун субъективдүү укуктарын жана ошону менен жазык-укуктук мамилелердин катышуучуларын тартипке салуу.

Процессуалдык нормалардын негизги максаты – алар жазык-аткаруу мыйзамдарынын материалдык нормаларын ишке ашыруунун жана коргоонун тартибин аныктайт, зарыл болгон учурда аларды аткаруунун варианттарын караштырат. Кандай болгон күндө да кылмыш жазаларын аткаруу процессинде аларды ишке ашыруунун тартиби жок чыгарылган ченемдик укуктук актылардын таасири оор, ал тургай күчүн жоготот. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин ченемдерин иштеп чыгуу үчүн кабыл алынган мыйзам алдындагы актылар ишке ашыруунун жакшы иштелип чыккан процесстик формасын, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин көптөгөн жоболорун талап кылат. Бул кылмыш-жаза жазаларын аткарууну укуктук жөнгө салуунун эффективдүүлүгүн жогорулатуунун бирден-бир жолу.[4- 457-б.]

Мындан сырткары түзөтүү мекемелеринин түрлөрү: эркиндигинен ажыратуу түрүндөгү жазаны өтөө режими жана шарттары. Аны түрмө гана эмес, колониялар же башка уюмдар да көрсөтөт. Ошентип камакта кармоонун шарттары жана башка өзгөчөлүктөрү менен айырмаланган мындай мекемелердин бир нече түрү бар.

Түзөтүү мекемеси - кылмышкерлер абак жазасын өтөй турган жай бул чектөө оор жана өзгөчө оор кылмыштарга, ошондой эле башка кылмыштарга гана тиешелүү. Бул аракеттер жарандар үчүн коркунучтун даражасы боюнча ар кандай болот. Ар бир соттолгон адамдын жеке моралдык, психологиялык жана социалдык өзгөчөлүктөрү бар, анын аркасында тиешелүү түзөтүү мекемеси тандалат. Абактагылардын жашоого болгон өзгөчө көз карашы, ишенимдери жана жөндөмдөрү бар, ошондуктан аларды бирдей шартта кармоого болбойт. Бул бир нече түрлөрүн түзүүгө алып келди. Кылмышкер жазасын өтөй турган конкреттүү уюмду тандоодо кылмыш жосунун жасоо ыкмасы, себептери оордотуучу же жеңилдетүүчү жагдайлар жана башка факторлор эске алынат. Ар кандай түзөтүү мекемесинин иштеши Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин жана башка ченемдик укуктук актылардын жоболоруна ылайык жөнгө салынат. Жаза аткаруу мекемелеринин негизги милдети кылмыш-жаза мыйзамдарынын талаптарын аткаруу болуп саналат. Ошондуктан төмөнкүдөй иш-аракеттер аткарылат: белгиленген режимди түзүү; кылмышкерлерге багытталган тарбиялык чараларды ишке ашыруу; коомго пайдалуу иштерди аткаруу; камактагыларга жалпы же кесиптик окуудан өтүү мүмкүнчүлүгүн сунуштоого; кылмышкерлердин дүйнө таанымын өзгөрткөн коомдук таасир этүүнүн өзгөчө ыкмаларын колдонуу. Жазаларды өтөө үчүн оптималдуу шарттарды жана жол-жоболорду түзүү максатында соттолгондорду эсепке алуу, ошондой эле пайдалуу иштерди аткаруу үчүн атайын бөлүктөргө бекитүү жүргүзүлөт. Мекеменин кызматкерлери камактагылардын жүрүм-турумуна көз салып жумушка жөнөтүшөт.[7-78-б.]

Соттолуучунун оптималдуу деңгээли сакталып, тартипти сактоо үчүн ар кандай чаралар көрүлүүдө. Тиешелүү учурларда сыйлык же дисциплинардык чара көрүлөт. Түрдүү чаралар камактагылардын түрмөнүн эрежелерин жана процедураларын урматтоосун өнүктүрүүгө багытталган. Ишти башкаруу негизги болуп саналат, анткени кылмышкерлер жынысына, жашына, ден соолугуна жана чеберчилигине жараша сыйланган ишти аткарышы керек. Иш өндүрүштүк цехтерде, ошондой эле мамлекеттик жана бирдиктүү уюмдарда жүргүзүлүп жатат. Эгерде ден соолугуна байланыштуу белгилүү бир чектөөлөр болсо, соттолгондор түз камоо үчүн түзөтүү абагына киргизилет. Башка милдеттерге төмөнкүлөр кирет: ал колдонулган тарбия иштерин жүргүзүү кайталануу менен өзгөчө оор кылмыштар.

Эгерде жалпы режимдеги колониянын соттолгондору режимди же тартип эрежелерин бузса, алар бул мекемеге которулушу мүмкүн. Өмүр бою эркинен ажыратылгандар күчөтүлгөн тартиптеги колонияларда жашашат. Кылмышкер жиберилген конкреттүү мекемени тандоо соттун чечимине жараша болот. Жасалган кылмыштын оордугу жана жагдайлары эске алынат. Алар 5 жылга чейин эркинен ажыратылган эркектер үчүн гана арналган. Мындан тышкары башка колониялардан келген кылмышкерлер ар кандай себептер менен тартипти бузган болсо, бул жакка которулат. Аялдар же соттун чечими менен өмүр бою эркинен ажыратылган адамдар абакка жиберилбейт. Медициналык жана түзөтүү мекемелери. Алар психикалык жактан бузулган же оорулары бар кылмышкерлерге гана арналган. Мындай адамдар мажбурлап дарыланууга муктаж, ошондуктан алар дары-дармек ичкен мекемелерде кармалып, ошондой эле ар кандай медициналык процедуралардан өтүшөт. Ошол эле учурда алардан жөнөкөй, бирок пайдалуу иштерди аткаруу талап кылынат. Мындан тышкары, медициналык мекемелер өнөкөт оорулары бар адамдар үчүн иштелип чыккан. Кылмыш жасаган өспүрүмдөр жашы жете электердин атайын камак жайларына киргизилет. Кылмышкерлер эмгек ишмердүүлүгү менен гана алектенбестен, орто же кесиптик болушу мүмкүн болгон билим алышат. Жашы жете электерди жана чоңдорду, эркектер менен аялдарды, ошондой эле өмүр бою эркиндигинен ажыратууга соттолгондорду эркиндигинен ажыратуунун башка мөөнөттөрүн алган кылмышкерлер менен чогуу кармоого тыюу салынат.

Мурда укук коргоо органдарында расмий иштегендер үчүн өзүнчө мекемелер каралган. Себеби, мындай адамдар кадимки эле түрмөгө же колонияга түшсө, өмүрүнө коркунуч жаралат. Түзөтүү мекемесин тандоо жазанын мөөнөтүнө жана жасалган кылмыштын оордугуна жараша болот. Тандоо эрежелерине төмөнкүлөр кирет: орточо оордуктагы кылмыштар же этиятсыздык үчүн соттолгон жашы жеткен адамдар конуштарга жөнөтүлөт; оор кылмыш жасаган же кайталап кылмыш жасаган кылмышкерлер жалпы режимдеги түзөтүү мекемелеринде кармалат; күчөтүлгөн тартиптеги мекемелер кылмыштуу аракеттерди бир нече жолу жасаган же өзгөчө оор кылмыштар үчүн соттолгон эркек кылмышкерлер үчүн арналган; Өмүр бою эркинен ажыратылгандарды өтөө үчүн атайын режимдеги түзөтүү колониялары колдонулат, бул жерге коркунучтуу кайталанган кылмышкерлер да жөнөтүлөт; эркектер эркинен ажыратуу мөөнөтү 5 жылдан ашпаган абактарда жашашат; түзөтүү мекемелери жашы жетпеген кылмышкерлер үчүн арналган. Соттолгон адамдын оң же терс жүрүм-туруму болгон учурда мекемени алмаштырууга жол берилет, берененин жоболорун эске алуу менен кылмышкерди өткөрүп берүү жөнүндө чечимди сот гана чыгара алат. Бул үчүн соттолгон адамдын эмгекке болгон мамилеси жана мөөнөттөрү эске алынат: соттолгон өзүн жакшы алып жүрсө жана жакшы иштесе, ал колониядан колонияга которулат, бирок белгиленген мөөнөттүн жарымын өтөгөндөн кийин гана; өзгөчө режимдеги колониядан катуу режимдеги

колонияга которуу эркиндигинен ажыратуу мөөнөтүнүн жарымын өтөгөндөн кийин гана мүмкүн болот; колония-поселкеге которуу мөөнөттүн жарымынан кийин жол берилет.

Соттолгон адам, анын мыйзамдуу өкүлү же адвокаты которууну талап кыла алат. Кээде абактын администрациясынын өкүлү арыз менен кайрылат. Документке медициналык текшерүүнүн жыйынтыгы жана оң күбөлөндүрүү тиркелет. Эгерде камактагы адам режимди же дисциплинардык эрежелерди сактоодон баш тартса, жогорку кайтаруу жайына которуу өтүнүчүнө да жол берилет. Эгерде кылмыш жасаган адам кайра кылмыш кылса Кылмыш-жаза кодексинин 58-ст 1-беренеси боюнча жаза колдонулат. Эркектер төмөнкүлөргө дайындалат: эгерде жаран бир уюмга биринчи жолу мүчө болгон болсо, күчөтүлгөн тартиптеги мекемелерге; өзгөчө коркунучтуу рецидивде өзгөчө режимдеги колонияда. Бир нече жолу эркиндигинен ажыратылган аялдар үчүн күчөтүлгөн тартиптеги колония өзгөчө коркунучтуу өнөкөт кылмыштар болгондо гана тандалат, ал эми калган учурларда алар түзөтүү колониялары же жалпы режимдеги мекемелер. Ошентип, Кыргызстанда камакта кармоо шарттары жана башка параметрлери боюнча айырмаланган түзөтүү мекемелеринин бир нече түрү бар деп айта алабыз. Уюмду тандоодо кылмыштын оордугу жана соттолгон адамдын өзгөчөлүктөрү эске алынат. Эгерде камактагы адам өзүн жакшы алып жүрсө же тескерисинче колониянын же абактын администрациясынын талаптарын бузса, абактын түрүн өзгөртүүгө жол берилет.

Эркинен ажыратууга соттолгондордун укуктук абалынын көйгөйлөрү Эркинен ажыратуу эң оор жаза катары адамдын жазанын максаты менен аныкталган бир катар негизги укуктарын чектөөнү жана убактылуу токтото турууну билдирет. Эркиндигинен ажыратуу менен байланышкан укуктарды жана эркиндиктерди чектөө мажбурлоо мүнөзүнө ээ, анткени ансыз түзөтүүнүн жана жазалоонун башка каражаттарын колдонуу мүмкүн эмес. Жарандык коомду калыптандыруу шартында эркин демократиялык мамлекетке өтүү мезгилинде жазык жазасын өтөп жаткан соттолгондордун укуктук абалы маселесине олуттуу көңүл буруу зарыл, анткени ал адам укуктары жана жалпы жарандык укуктар. Эркиндигинен ажыратуу шартында инсандын негизги укуктарын чектөө мыйзамдуу негизделүүгө жана социалдык жактан негиздүү болууга тийиш. Бизге конституциядан баштап, укуктар жана эркиндиктер соттолгондор менен гана чектелип, адамдын негизги укуктарын чектөөлөрдүн чеги жана мүнөзү жарым-жартылай жана бардык майда-чүйдөсүнө чейин көрсөтүлгөн мыйзамдан баштоо керек окшойт, ал эми эркиндиктер ченемдик укуктук актылар менен жөнгө салынат. Эркинен ажыратууга соттолгондордун мындай укугун чектөөнүн жүйөлөрүн жана себептерин мамлекеттик шайлоодо добуш берүү укугу катары көрсөтүү зарыл окшойт. Демократиялык коомдо абакка кесилгендерди чектөө негизсиздей сезилет. Соттолгондордун укуктук абалынын көйгөйлөрүнүн бири болуп соттолгондордун эмгекке жагымдуулугу саналат.

Учурда, базар экономикасынын шартында, жумуш менен камсыз кылуу жана алдыда келе жаткан жумушсуздук көйгөйү актуалдуу болуп турганда, Адам укуктарынын жалпы декларациясында эмгекке болгон укук кепилдеп, мындай деп айтылганын эске сала кетели: «Ар бир адам иштөөгө, жумушту эркин тандоого укуктуу, эмгектин адилеттүү жана ыңгайлуу шарттары жана жумушсуздуктан коргоо». Абактагылардын иштөө укугу боюнча окумуштуулардын арасында дагы эле ар кандай көз караштар бар да. Камактагылар эмгекке конституциялык укукка ээ жана ден соолугун сактоо жана чыңдоо, керектүү адистикке ээ болуу же адистиги боюнча квалификациясын жогорулатуу максатында түзөтүү

мекемелеринин администрациясына ишке орношуу өтүнүчү менен кайрылууга укуктуу деген талаш тартыштар бар.

Мындай көз карашты К.К. Кирилловская, А.Пашерстник, А.Зубков, А.Ременсон жана башкалар. Алар камактагылардын укуктары чектелүү болгону менен биздин коомдун мүчөсү болгондуктан иштөөгө укуктуу деп эсептешет. Жазык мыйзамында көрсөтүлгөндөй, камактагылар иштөөгө конституциялык укукка ээ, бирок өндүрүштүн кыскарышына жана жумушсуздуктун кыскарышына карабастан, алар ишке орношуу же жумушсуздук боюнча жөлөкпул алуу үчүн администрацияга кайрыла алышы үчүн камактагыларга жумушсуздук боюнча жөлөкпул төлөп берүү каралган эмес. Албетте, бул мыйзам чыгаруучу жана абактарда эркинен ажыратуу түрүндөгү кылмыш иштери үчүн соттолгон бийлик өкүлдөрү үчүн көйгөй.[2- 431-б.]

Көптөгөн изилдөөчүлөр да пенитенциардык мекемелерде мажбурлап иштетүүнү эсептешпейт – мисалы, А.И.Зубков, Н.А.Беляев, В.С.Прохоров, В.Д.Меншагин жана башкалар. Дайындалган окумуштуулар соттолгондордун мажбурлап эмгегин жана анын эркин жарандардын эмгегинен айырмасын четке кагышты. Карама-каршы көз караштар кыйла кеңири таралган жана карама-каршы көз караштар, айрыкча Л.Г. Крахмальник, М.Ефимова. Алардын позициясы мыйзамдык мааниде түрмөдө иштөө ыктыярдуу эмес, соттун өкүмү боюнча кылмыш жаза мөөнөтүн өтөп жаткан мезгилде ишке ашырылаарына негизделген. Түрмөдөгү эмгек колдонулганда жазалар сөзсүз болот. Эмгекке мажбурлоо кылмыш жазасынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат, ал сөзсүз түрдө эркинен ажыратуу менен байланышкан. Демек, абактарда иштөө - бул аргасыз эмгек. Бул эркин граждандардын эмгеги менен салыштырууга болбой турган кылмышка күнөөлүүлөрдү жазалоонун каражаты. Ошондуктан алардын милдеттенмелерин жокко чыгаруу зарыл. Мажбурлоосуз коомдук пайдалуу эмгекти аткарган соттолгондор түзөтүүгө умтулушат.[3-271-б]

Ошентип, соттолгондордун түзөтүү мекемелеринде иштөөсү чындап эле түзөтүү каражаты болуп калат. Жазык-аткаруу мыйзамдарында соттолгондордун иштөөсүнө тыюу салынган жумуштардын жана соттолгондорду пайдаланууга тыюу салынган кызматтардын тизмеси түрүндөгү чектөөлөр белгиленет. Мындан тышкары, түзөтүү мекемелеринин иш жүзүндөгү өндүрүштүк кубаттуулугу өтө чектелүү, ошондуктан жумушка алууда абактагылардын квалификациясын эске алуу мүмкүн эмес. Соттолгондордун иши минималдуу чектөөлөр менен жана өтө стимулдаштыруу менен уюштурулушу керек. Соттолгондордун иштөө эркиндиги соттолгондорго түзөтүү мекемелеринен тышкары иштөө мүмкүнчүлүгүн берүү жолу менен кеңейтилиши мүмкүн. Мындай мүмкүнчүлүк түзөтүү колонияларын жана өзгөчө режимдеги колонияларды кошпогондо, бардык түзөтүү мекемелеринде болушу мүмкүн.

Жазык-аткаруу мыйзамы жазык-аткаруу тутумуна соттолгондорду дарылоо үчүн дарылоо-профилактикалык мекемелерди жана кургак учуктун активдүү түрү, өнөкөт алкоголизм жана баңгилик менен ооруган, ВИЧ инфекциясы менен ооруган бейтаптарды башкаруу жана амбулатордук дарылоо үчүн түзөтүү мекемелерин түзүү милдетин жүктөйт. Жаза аткаруу мекемелериндеги эпидемиологиялык абал ВИЧ-инфекциясын жуктурган адамдардын санынын туруктуу өсүшү менен мүнөздөлөт. Түрмөлөрдөгү кургак учук олуттуу көйгөй. Бүгүнкү күндө абак жайлары үчүн бул жөн эле кырсык. Ушуга байланыштуу

абактарда кургак учук жана ВИЧ-инфекциясынын көйгөйү система ичиндеги укуктук мааниге гана эмес, коомдук мааниге ээ болгонун белгилей кетүү керек.[7- 279-б.]

Демек, бейтаптарды жайгаштыруу жана дарылоого байланыштуу пенитенциардык тутумдагы учурдагы абал жагымсыз деп баалоо керек. Бирок жазаны аткаруу учурунда кылмышкерди коомдон обочолонтуу жана эркиндигин чектөө менен байланышкан инсандын ар-намысы басмырланат. Жаза аткаруу мекемелеринде конституциялык мыйзамдын мындай бузулушу сөзсүз болот, ошондуктан бул чектөөгө так чектөөлөр зарыл. Жазык жазасы физикалык кадыр-баркты жана азапты басмырлоого тийиш эмес, тескерисинче, "соттолгон адамга субъективдүү таанылган жана башынан өткөргөн жана тиешелүү психикалык абалдарды, сезимдерди жана азаптарды пайда кылган объективдүү аныкталган чектөөлөрдү, кемчиликтерди жана кыйынчылыктарды камсыз кылууга" тийиш. Түзөтүү абагына келгенде соттолгон адам тинтүүгө алынат жана анын буюмдары тинтүүгө алынат, бул кандайдыр бир деңгээлде адамдын кадыр-баркын түшүрөт. Абактагы адамдын кадыр-баркына байланыштуу маселелердин бири - бул абактагыларды кармоо шарттары. Түзөтүү колонияларында абактагылар көбүнчө жатаканада топ-топ болуп жашашат. Изилдөөлөрдүн маалыматтары көрсөткөндөй, психологиялык көз караштан алганда, камерадагы соттолгондордун оптималдуу саны 4-7 адамды түзөт. Заманбап шарттарда ишке ашыруу кыйын болгон камераларда соттолгон адамдын коопсуздугу камсыздалат. Жогорудагыларды эске алуу менен Жазык- аткаруу жана башка укук ченемдик актыларга карата атайын толуктоо өзгөртүүлөрдү киргизүү керекпи деген ой туулат.

Адабияттар

1. Юридика аталгылары менен түшүнүктүүрүнүн орусча-кыргызча түшүндүрмө сөздүгү. - Бишкек, 2005.
2. Михлин А.С. Уголовно-исполнительное право. Учебник для вузов. - М., 2008. – 431- б.
3. Уголовно-исполнительное право России: учебник под ред.А.И.Зубкова М.1997.-271-б.
4. Ювеналдык юстиция. Теория жана практика. ЖОЖдор үчүн окуу китеби. Бишкек, 2007. - 457-б.
5. Уголовно-исполнительное право КР. К.И.Джаянбаева, Ж.А.Шарипова. Бишкек, 2007. 328-б.
6. «Соттор тарабынан түзөтүү мекемелеринин түрлөрүн белгилөө боюнча» Кыргыз Республикасынын Жогорку Сотунун Пленумунун токтому. 6-июль, 2021-ж. - №7.
7. Уголовно-исполнительное право КР (учебно-методический комплекс) Бишкек 2010.78-б. 279-б.